

**Utviklingscenter for
sykehjem og hjemmetjenester**
Akershus

Ernæringskartlegging og tiltak ved underernæring

Fylkesmannen i Oslo og Viken

**Utviklingscenter for
sykehjem og hjemmetjenester**
Akershus

God ernæringsstatus er viktig for eldre

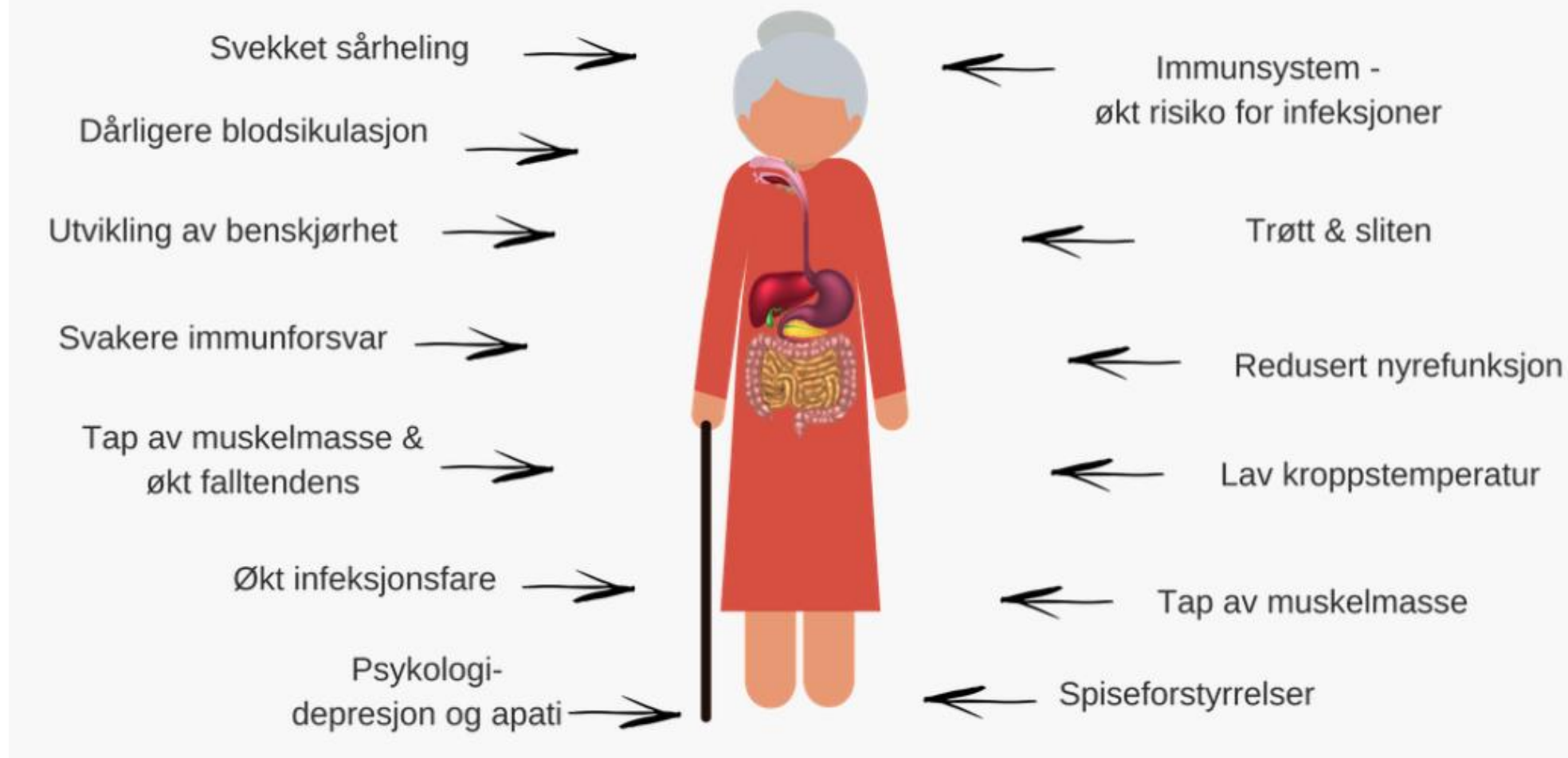
- Eldre, både på institusjon og hjemmeboende, har økt risiko for underernæring
- God ernæringsstatus gir bedre helse og livskvalitet!
- Systematisk ernæringsarbeid er nødvendig for å forebygge og behandle underernæring

Foto: Kjell Arne Jørgensen for Sentralkjøkkenet, Skedsmo kommune

Konsekvenser av underernæring

Figuren er hentet fra Vital ernæring

Utviklingscenter for
sykehjem og hjemmetjenester
Akershus

Hva er systematisk ernæringsarbeid?

1. **Gjøre en risikovurdering regelmessig = ernæringscreening**
2. **Kartlegge årsaker til redusert matinntak, og lage individuelt tilpassede ernæringstiltak til dem som trenger det**
3. **Evaluerer, og evt. justere tiltakene**
4. **Ha fokus på dokumentasjon og samhandling**

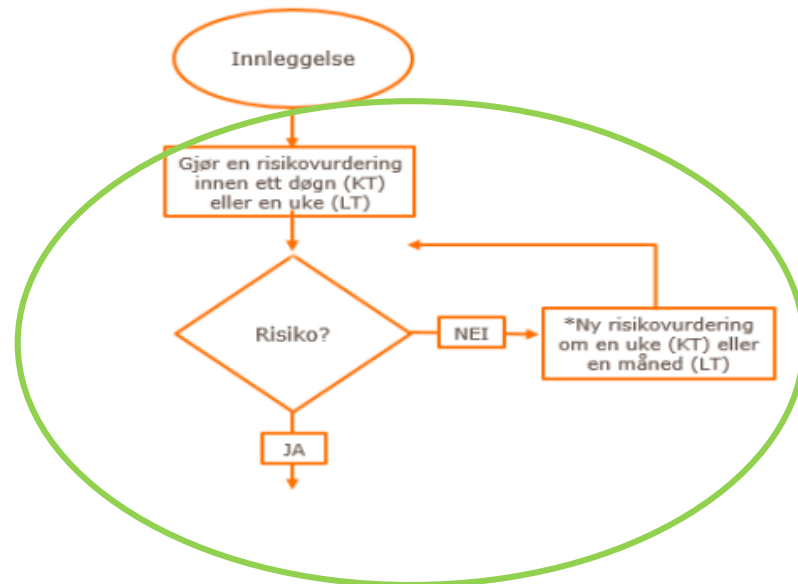
Figuren er hentet fra
Pasientsikkerhetsprogrammet

**Utviklingscenter for
sykehjem og hjemmetjenester**
Akershus

1. Gjør en risikovurdering

Flytskjema- forebygging og behandling av underernæring

Figuren er hentet fra
Pasientsikkerhetsprogrammet

Utviklingscenter for
sykehjem og hjemmetjenester
Akershus

Hva er ernæringscreening?

- Ernæringscreening er en utsiling som fanger opp dem som er underernærte/i risiko for underernæring
- **Vi gjør ernæringscreening for å tidlig:**
  - Oppdage dem som er underernærte/i fare for å bli det
  - Kunne sette i gang ernæringstiltak
- **Pasienten ser ikke underernært ut, må jeg screene?**
  - Ja
  - Vi kan ikke med ett øyekast se om en pasient er underernært

Foto: Kjell Arne Jørgensen for Sentralkjøkkenet, Skedsmo kommune

Verktøy for ernæringscreening

• Når vi gjør en ernæringscreening er det anbefalt å bruke et screeningverktøy

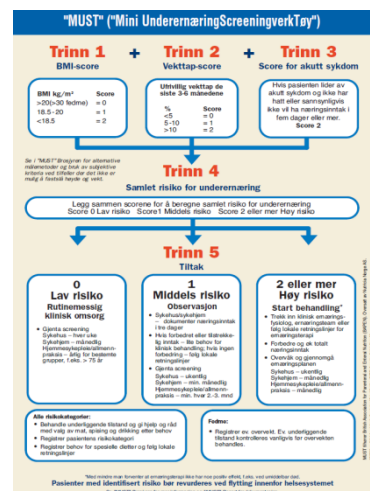
• Finnes flere ulike verktøy, her er et utvalg:

MNA

Mini Nutritional Assessment

Primærhelsetjenesten
- Eldre over 65 år

MUST

Primærhelsetjenesten

NRS 2002

Spesialisthelsetjenesten

Ernæringsjournal

Primærhelsetjenesten

Utviklingscenter for
sykehjem og hjemmetjenester
Akershus

Nasjonale faglige retningslinjer for forebygging og behandling av underernæring

- **Alle som er på sykehjem/institusjon/sykehus og de som mottar hjemmesykepleie skal vurderes for ernæringsmessig risiko**
  - Ved innleggelse/vedtak og deretter regelmessig (ukentlig/månedlig), eller etter et faglig begrunnet individuelt opplegg
- **Nasjonale faglige retningslinjer for forebygging og behandling av underernæring:**
  - <https://helsedirektoratet.no/retningslinjer/nasjonal-faglig-retningslinje-for-forebygging-og-behandling-av-underernering>
- **Ny retningslinje kommer høst 2020**

Helsedirektoratet

Utviklingscenter for
sykehjem og hjemmetjenester
Akershus

Å gjøre en risikovurdering innebærer å:

- Tilby og gjennomføre ernæringscreening
- Dokumentere i journalsystemet at screeningen er gjennomført
  - Eventuelt at pasienten takket nei til screening
  - Legge inn ernæringscreening som tiltak med tidsplan i tiltaksplanen
  - Legge inn vekt
- Fulle ut IPLOS-data
- Ved underernæring/risiko for underernæring, informere:
  - Lege
  - Pasient
  - Pårørende

Foto: Vital ernæring

Iplos-data knyttet til ernæringscreening

t Bruker

Velg Folkeregister

Bruker: [Redacted]

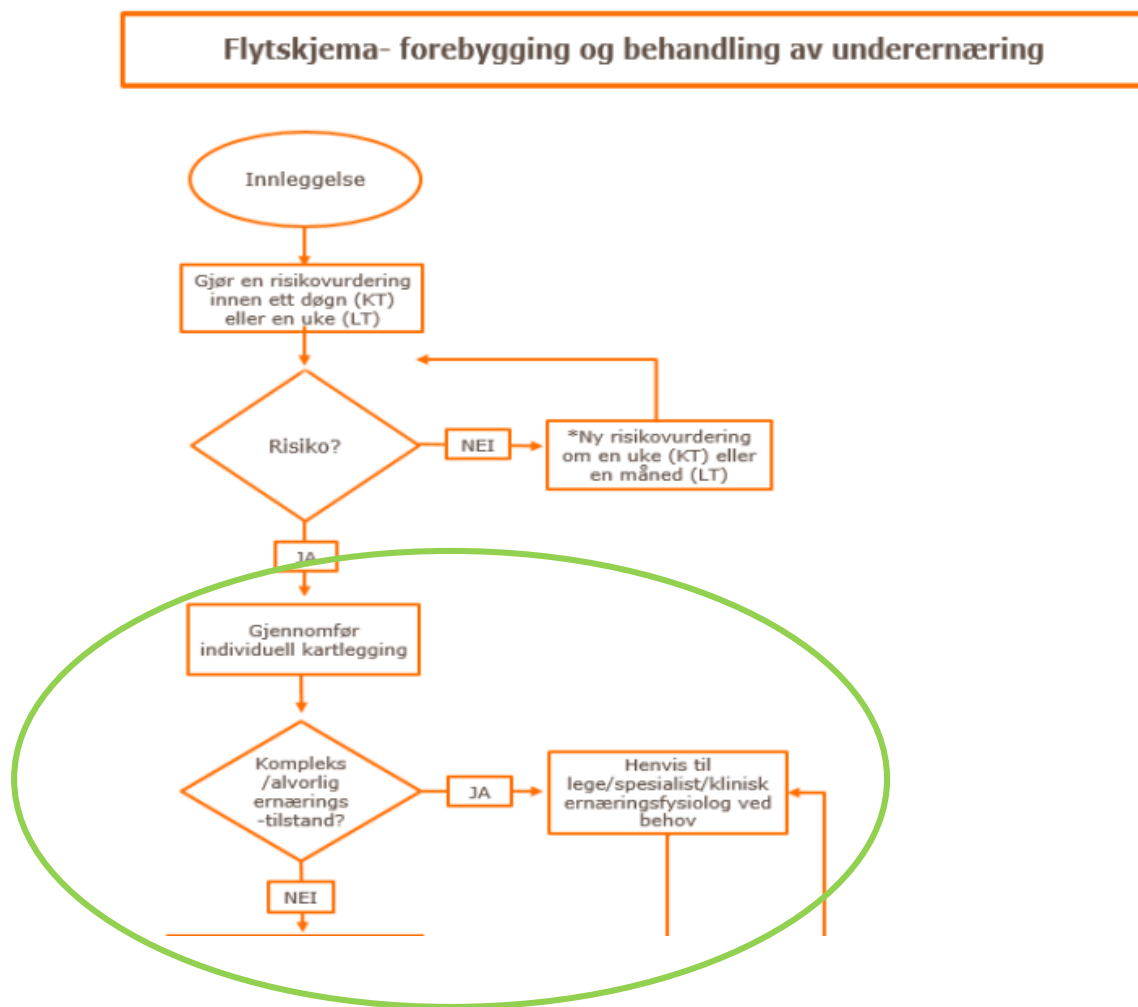
Oversikt | Detaljer | Kontakter | Gruppering | Anmerkning | IPLOS | Egne felter

Personopplysninger

Vurdert av tannhelsepers.	[ ]	Behov for bistand arbeid og utdanning	2	Nei, ikke behov for bistand
Vurdert av lege	12.12.2018	Mottar bistand arbeid og utdanning	[ ]	[ ]
Husstand	2 Bor sammen med andre	Behov for transport arbeid og utdanning	2	Nei, ikke behov for bistand
Omsorg for barn	2 Nei	Mottar transport arbeid og utdanning	[ ]	[ ]
Privat hjelp	5 Ja, ukjent omfang	Behov for bistand org., kultur og fritid	1	Ja, behov for bistand
Egnet bolig	1 Ja	Mottar bistand org., kultur og fritid	1	Ja, mottar bistand
Individuell plan	9 Ikke relevant	Behov for transport org., kultur og fritid	1	Ja, behov for bistand
Koordinator oppnevnt	9 Ikke relevant	Mottar transport org., kultur og fritid	1	Ja, mottar bistand
Emæringsstatus kartlagt	1 Ja	Legemiddelgjennomgang gjennomført	2	Nei
Emæringsstatus crt. dato	22.06.2018	Legemiddelgjennomgang dato	[ ]	[ ]
Emæringsplan utarbeidet	1 Ja	Emæringsmessig risiko/underemærning	2	Nei
Emæringsplan utarb. dato	22.06.2018	Emæringsmessig risk/undremæ. dato	[ ]	[ ]

2. Gjennomfør individuell kartlegging

Figuren er hentet fra
Pasientsikkerhetsprogrammet

Hva er en individuell kartlegging?

- Gjøres for pasienter som er i risiko for underernæring eller underernærte
- Identifiser årsaker til redusert matinntak og vekttap
- Tverrfaglig samarbeid er nyttig i denne fasen
  - Lege
  - Kef
  - Logoped
  - Tannhelsepersonell
  - Fysioterapeut
  - Ergoterapeut
  - ...
- Vurder eventuelt grad av underernæring
  - Hvor stort har vekttapet vært?

Foto: Vital ernæring

Utviklingscenter for
sykehjem og hjemmetjenester
Akershus

Faktorer som kan påvirke matinntaket

Funksjonsnivå
Munnmotorikk
Svelgfunksjon
Grovmotorikk/sittestilling
Finmotorikk
Mental og kognitiv funksjon
Ork
Syn, hørsel, smaks- og lukteevne
Tannstatus

Maten som tilbys
Utseende
Lukt
Smak
Konsistens
Temperatur
Hygiene
Matens næringsinnhold
Porsjonsstørrelse
Måltidsrytme (antall måltider)

Miljøfaktorer
Daglige rutiner
Spiseplass (lys, lyder, lukter)
Servering, aktivisering
Personell
Spisehjelp
Redskaper
informasjon

Medisinske faktorer

Sykdom
Almenntilstand
Behandling
Medisiner (bivirkninger som innvirker på appetitt osv)
Mage-/tarmfunksjon (som dysmotilitet, refluks, forstoppelse, kvalme, diaré)
Respirasjon (pust)
Smertor

Kulturelle og psykososiale faktorer

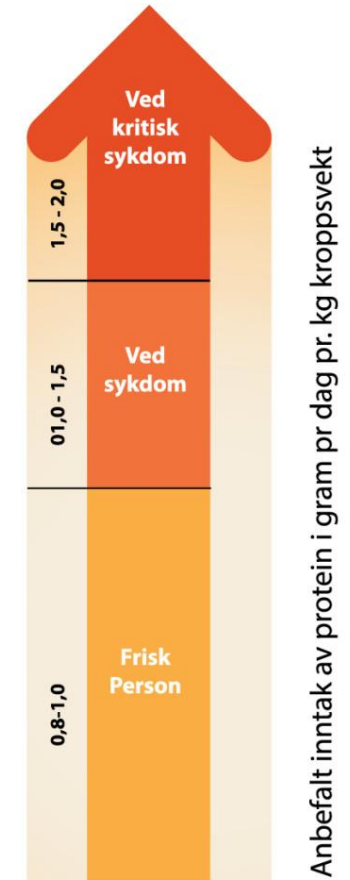
Erfaringer med spising og måltider
Sosiale faktorer i måltidet
Stress, uro, bekymring
Depresjon, sorg og ensomhet
Kunnskap om næringsbehov, rettigheter og tilbud
Religion og etnisitet
Vaner
Trivsel

Figur fra Kosthåndboken

Beregne dagsbehov for energi, væske og protein?

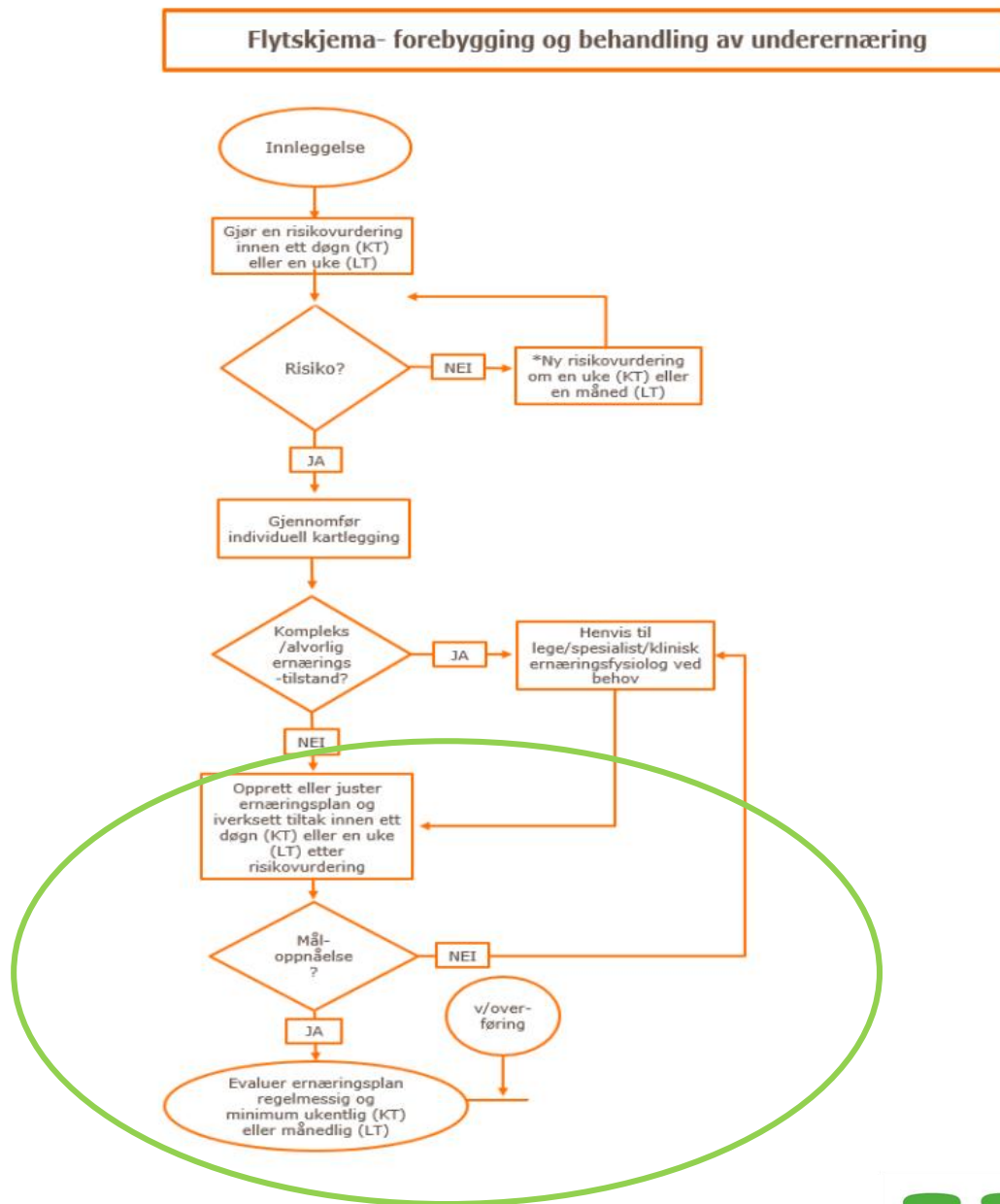
- Som regel ikke nødvendig å gjøre, men kan være nyttig ved stort vekttap og/eller alvorlig underernæring
- **Tommelfingerregler for å regne ut behov for eldre:**
  - Energibehov: 30 kcal (kalorier) per kg kroppsvekt
  - Proteinbehov: 1,2 gram (g) per kg kroppsvekt
  - Væskebehov: 30 milliliter (ml) per kg kroppsvekt
- **Eksempel på utregning av dagsbehov for pasient som veier 60 kg:**
  - Energi: $30 \text{ kcal} \times 60 \text{ kg} = 1800 \text{ kcal}$
  - Protein: $1,2 \text{ g} \times 60 \text{ kg} = 72 \text{ g}$
  - Væske: $30 \text{ ml} \times 60 \text{ kg} = 1800 \text{ ml}$

Figur fra Vital ernæring

3. Gi tilstrekkelig ernæring

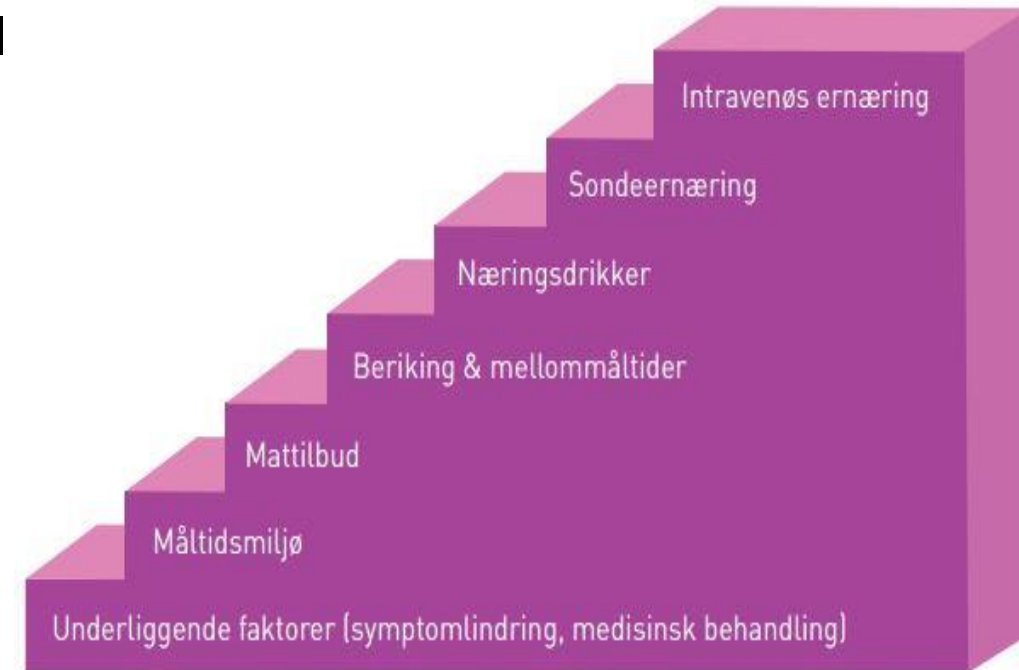

Figuren er hentet fra Pasientsikkerhetsprogrammet

Hva ligger i å gi tilstrekkelig ernæring?

- Lage ernæringstiltak basert på funnen i individuell kartlegging
- Ernæringstiltakene skal sikre at pasienten får nok og riktig ernæring
- Bruk ernæringstrappen, og begynn så langt ned i trappen som mulig

Ernæringstrappen - modell for prioritering av ernæringstiltak

Dokumentasjon av ernæringstiltakene

- **Sett mål for tiltakene**
  - Eksempler: stoppe vektnedgang, vektoppgang til x kg, øke proteininntak, øke energiinntak
- **Spesifiser når tiltakene skal evalueres**
  - Evaluering av tiltakene skal skje månedlig eller oftere
  - Juster tiltakene ved behov
- **Dokumenter tiltakene og plan for evaluering i journalsystemet**
- **Dokumentasjon er viktig for å:**
  - Sikre at tiltakene følges opp uavhengig av hvem som er på jobb
  - Se om vi oppnår det vi ønsker med tiltakene

Foto: Melk.no

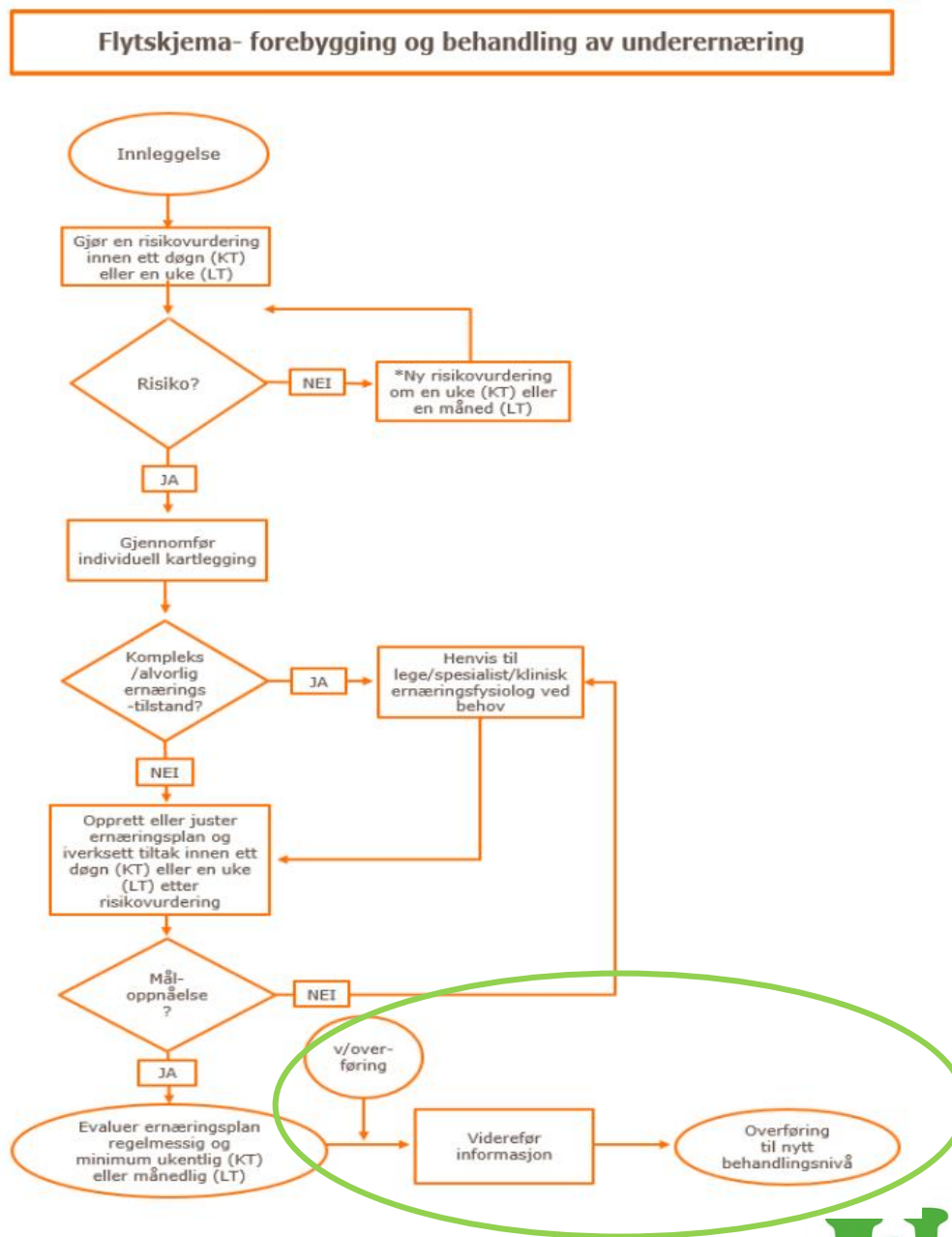

Skal vi føre mat- og drikkelister?

- **Går pasienten ned i vekt, vet vi at kaloriinntaket er for lavt**
  - Vi trenger i utgangspunktet ikke å føre mat- og drikkelister
  - Begynn heller med å lage tiltak for å øke energiinntaket
  - OBS! Drikkelister kan være nødvendig av andre årsaker underernæring
- **Ved alvorlig underernæring/dersom vi ikke kommer i mål med tiltakene:**
  - Kan være nyttig å vurdere mat- og drikkeinntak i forhold til behov, gjerne i samråd med kef
- **Slig gjør du det:**
  - Føre mat- og drikkelister i noen dager
  - Beregne inntak av kalorier og proteiner (hurtigliste i Kosthåndboken, eller bruke www.kostholdsplanleggeren.no)
  - Sammenlikne inntak med utregnede behov (tommelfingerregler, se trinn 2/Individuell kartlegging)

4. Viderefør informasjon

Figuren er hentet fra Pasientsikkerhetsprogrammet

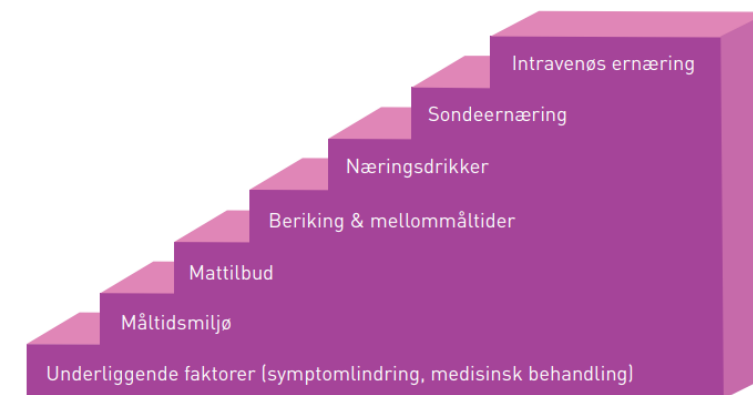
Hva er viktig å tenke på?

- **Informere pasient og pårørende**
  - Involvere dem i arbeidet med ernæring
- **God dokumentasjon i journalsystemet er viktig for at alle ansatte skal kunne følge opp tiltakene**
- **Ernæringsstatus må inngå i overflyttingsdokumenter**
  - Godt samarbeid mellom sykehjem/hjemmesykepleie/sykehus/fastlege letter arbeidet for alle
- **Lege kan gi diagnose ved underernæring:**
  - Primærhelsetjeneste: Underernærte/risiko for underernæring kan gis diagnosekode ICPC2-kode T05 (ernæringsproblem hos voksen)
  - Spesialisthelsetjeneste: ICD-10 diagnosekode E43 (alvorlig underernæring), E44 (moderat underernæring), E46 (ernæringsmessig risiko)

Slik bruker du ernæringstrappen

- **Formålet med trappen er å systematisere ernæringsarbeidet og prioritere tiltak**
- **Begynn så langt ned i trappen som mulig**
- **Mye kan løses på de fire nederste trinnene**
- **Tidlige og enkle tiltak kan forhindre eller forsinke bruk av sondeernæring/intravenøs ernæring**
  - Bedre for pasienten
  - Enklere
  - Mindre kostbart

Ernæringstrappen - modell for prioritering av ernæringstiltak

Figuren er hentet fra Kosthåndboken

Trinn 1: Underliggende faktorer

- **Mål: eliminere/ redusere underliggende faktorer som påvirker ernæringsstatus negativt**
- **Eksempler på underliggende faktorer:**
  - Generelle symptomer og ubehag
  - Smerter
  - Kvalme
  - Dårlig munnhelse/tannstatus
  - Psykososiale forhold
  - Fysiske funksjonsvansker
  - Bivirkninger av medisiner/ behandling
- **Å eliminere/ redusere disse kan for noen være nok**
  - Kan også være nødvendig for at tiltak høyere opp i trappen skal ha effekt

Foto: Kjell Arne Jørgensen for Sentralkjøkkenet, Skedsmo kommune

Trinn 2: Måltidsmiljø

- **Omgivelsene, å se pasientens behov og måten du hjelper på er like viktig som maten i seg selv**
- **Tenk på:**
  - Sitter pasienten godt?
  - Er bordet rent og hender vasket?
  - Hvordan er bordet dekket?
  - Trenger pasienten hjelp/tilrettelegging under måltidene?
  - Hvordan legger du opp maten?
  - Ville du spist maten du serverer?
  - Tradisjon og kultur i måltidssammenheng
  - Bordplassering
  - Variasjon i mattilbudet og måltidsmiljø

Foto: Kaja Helland-Kigen, Skedsmo kommune

Trinn 3: Mattilbud

- **Måltidsrytme**
  - Frokost, lunsj, middag og kveldsmat + mellommåltider
  - Jevn fordeling av maten utover hele dagen
- **Rett mat til rett pasient**
  - Standard- og spesialkost
  - «Ønskekost»?
  - Antall måltider per dag og fordeling av dem
- **Innkjøp av mat**
  - Handlelister – har vi det vi trenger tilgjengelig på avdelingen?

- **Forslag til måltidsfordeling i energi- og næringstett kost:**

Måltid	Tider	Energifordeling %	Energifordeling 2400 kcal/10 MJ	Energifordeling 2000 kcal/8.5 MJ
Frokost	08.00-09.00	15-25 %	360 (15 %)	300 (15 %)
Mellommåltid	10.00-11.00	10-15 %	240 (10 %)	200 (10 %)
Lunsj	12.00-13.00	15-20 %	480 (20 %)	400 (20 %)
Middag	16.00-17.00	20-25 %	600 (25 %)	500 (25 %)
Kvelds	19.00-20.00		480 (20 %)	400 (20 %)
Mellommåltid	22.00/evt kl 07.00	10-15 %	240 (10 %)	200 (10 %)

Energiinntaket totalt skal bli 100 %.

Figuren er hentet fra
Kosthåndboken

**Utviklingscenter for
sykehjem og hjemmetjenester**
Akershus

Trinn 4: Beriking og mellommåltider

- **Tilby flere måltider til dem som spiser lite**
  - Små mellommåltider mellom hovedmåltidene
  - Gjerne 6-8 måltider om dagen
  - Viktig at maten fordeles utover dagen
- **Pass på nattfasten**
  - < 11 timer
- **Berike maten = tilsette ekstra kalorier/energi**
  - Energiberiking:
    - Ekstra fett i maten gir mer kalorier
    - Bruk smør, olje, margarin, fløte og rømme
    - Lettprodukter bør unngås, velg søte og fete alternativer
  - Proteinberiking:
    - Proteinbehovet øker ved sykdom
    - Øk proteininntaket med kjøtt, fisk, egg og meieriprodukter

Foto: Frukt.no

Noen produkter som er egnet til å berike maten med

Matvare	Mengde	Kcal	Proteiner, g
Olje	1 ss/ 11 g	100	0
Smør / margarin (80 % fett)	1 ms/ 14 g	100	0
Kremfløte	1 ss /15 g	50	0
Majones	1 ss/ 25 g	180	0
Rømme/creme fraiche	1 ss / 30 g	80	1
Egg	1 st (67 g)	95	8
Ost, revet	½ dl / 20 g	70	5
Kremost, helfet	15 g	45	1
Proteinrik yoghurt (skyr)	25 g	15	3
Kesam mager	25 g	20	3
Cottage cheese	¼ dl / 25 g	25	3
Smøreost, 9 %	15 g	23	3
Kesam original	25 g	30	2
Tørrmelk (hmelkspulver)	12 g	60	3
Melk, lettmelk	1 dl	45	3
Melk, helmelk	1 dl	66	3
Sukker, melis	10 g	40	0
Sirup	10 g	30	0
Honning	10 g	30	0

Proteinmengden er avrundet til nærmeste hele gram.

- Tabellen er hentet fra kosthåndboken

Utviklingscenter for
sykehjem og hjemmetjenester
Akershus

Enkelt å berike havregrøten

1 porsjon havregrøt kokt
på 1 dl gryn og 2 dl vann
= **160 kcal og 5 g
protein**

1 porsjon havregrøt hvor
vann er erstattet med 2 dl
hmelk og 1 ss rapsolje
røres inn

Ha på sukker og smør for
bedre smak til slutt.
= **540 kcal og 11 g protein**

Bildene er hentet fra Oslo kommune (Trå lekkert)

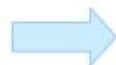

**Utviklingscenter for
sykehjem og hjemmetjenester**
Akershus

Og brødskiven

Brødskive med et tynt lag margarin og 2 skiver kokt skinke
= **130 kcal og 8 g protein**

Brødskive med et ekstra lag margarin, 2 skiver kokt skinke, 1,5 ss potetsalat og pynt
= **310 kcal og 9 g protein**

Brødskive med et tynt lag margarin og 2 skiver brunost
= **180 kcal og 4 g protein**

Brødskive med et ekstra lag margarin og 1,5 ss seterrømme
= **330 kcal og 5 g protein**

Bildene er hentet fra Oslo kommune (Trå lekkert)

Utviklingscenter for sykehjem og hjemmetjenester
Akershus

Og middagen

0,5 porsjon middag med medisterkaker, gulrøtter, poteter og brun saus
= 220 kcal og 8 g protein

1 ss rapsolje er rørt inn i den brune sausen, 1 ss smør er lagt over potetene til smelting og tyttbærsyltetøy er lagt på tallerkenen
= 450 kcal og 8 g protein

Bilde av 0,5 porsjon torsk i hvitsaus med kokte gulrøtter og poteter
= 160 kcal og 17 g protein

0,5 porsjon middag hvor 2 ss fløte røres inn i sausen og 1 ss smør smeltes over poteter og gulrøtter
= 350 kcal og 17 g protein

Bildene er hentet fra Oslo kommune (Trå lekkert)

Utviklingscenter for sykehjem og hjemmetjenester
Akershus

Tips til mellommåltider

- **Kan du friste med noe av dette?**

- Yoghurt
- Smoothie
- Næringsrik drikke
- Fruktsalat m/beriket yoghurt
- Kjeks
- Små skiver med dobbelt pålegg
- Rislunsj eller liknende
- Kakao med krem
- Rett i koppen-suppe
- Vafler med rømme og syltetøy
- Nøtter og tørket frukt
- Eggedosis

Et lite beger yoghurt
= 125 kcal og 4 g
protein

Ha i 1 ss rapsolje
= 220 kcal og 4 g
protein

Rør godt

Tips:
Som alternativ til olje, kan 1-2 ss fløte røres inn i yoghurten

Tomatsuppe av pulver,
2 dl
= 95 kcal og 2 g protein

Tilsett 1 ss rapsolje (eller
annen smaksnøytral olje) og
rør godt
= 190 kcal og 2 g protein

Tips: Tilsetter du i tillegg
0,5 kokt egg inneholder
suppen nå 240 kcal 6 g
protein

Bildene er hentet fra Oslo kommune (Trå lekkert)

**Utviklingscenter for
sykehjem og hjemmetjenester**
Akershus

Trinn 5 – 7:

- **Næringsdrikker:**

- Kan være enklere å drikke enn spise ved dårlig matlyst
- Brukes som supplement til vanlig mat
- Gi gjerne mot slutten av måltidet, så det ikke går utover inntaket av vanlig mat

- **Sondeernæring:**

- Vurderes når matinntaket er for lite eller når det er uaktuelt å spise
- Velges fremfor parenteral/intravenøs ernæring så lenge mage-/tarmkanalen fungerer
- Kan være et tillegg til vanlig mat

- **Intravenøs ernæring:**

- Vurderes dersom det ikke er mulig å spise eller få tilført næring gjennom tarmen
- Næring gis direkte i blodet

Gode verktøy i ernæringsarbeidet

- **Kosthåndboken fra Helsedirektoratet**
- **Tiltakspakker for forebygging av underernæring fra pasientsikkerhetsprogrammet**
  - <https://www.pasientsikkerhetsprogrammet.no/om-oss/innsatsomr%C3%A5der/ern%C3%A6ring>
- **Temaside om ernæring hos Kompetansebroen**
  - <https://www.kompetansebroen.no/tema/ernaering/?o=oa>

Tiltakspakke for forebygging og behandling av underernæring (hjemmetjeneste)

Juliett vengen mai 2018

I trygge hender 24/7 pasientsikkerhetsprogrammet.no

Tiltakspakke for forebygging og behandling av underernæring (sykehus)

Juliett vengen mai 2018

I trygge hender 24/7 pasientsikkerhetsprogrammet.no

Tiltakspakke for forebygging og behandling av underernæring (sykehjem)

Juliett vengen mai 2018

I trygge hender 24/7 pasientsikkerhetsprogrammet.no

Utviklingscenter for sykehjem og hjemmetjenester
Akershus

Utviklingscenter for sykehjem og hjemmetjenester

Akershus

Presentasjonen er utviklet og kvalitetssikret av:

- Kjersti Langballe Rolfsen, klinisk ernæringsfysiolog, Bærum kommune
- Mari Bøe Sebelien, klinisk ernæringsfysiolog, Ahus
- Elise Husevåg, klinisk ernæringsfysiolog, Lørenskog kommune
- Kaja Helland-Kigen, klinisk ernæringsfysiolog, Lillestrøm kommune

Sist oppdatert november 2019

Utviklingscenter for
sykehjem og hjemmetjenester
Akershus